

Közkönyvtár, információs jártasság és a helyi közélet

(Esettanulmány norvég-magyar összehasonlításban)

Nagy Attila – Audunson, Ragnar

Előzmények és stratégia

2000-2001-ben több személyes megbeszélés és interjú levélváltás után – a magyarországi Olvasás Évében – Ragnar Audunson régi kedves barátunk, oslói könyvtáros, egyetemi tanár kollégánk és Nagy Attila (Bp. OSZK) kialakították az alábbiakban vázolt vizsgálati tervet*, melyhez a későbbiekben 2001 őszén Joacim Hansson göteborgi könyvtáros, egyetemi tanár ugyancsak csatlakozott. Jelen írásunkban röviden ismertetjük az eredeti koncepciót (kérdéseinket, feltevéseinket), majd dióhéjban összefoglaljuk a magyarországi helyszínen (Bp. FSZEK, Dagály utcai főkönyvtár) lezajlott eseményeket. (Előkészítő szakasz, a felderítő, kérdőíves,

összehasonlító vizsgálatok legfontosabb eredményei.)

A kötetlen interjúk tartalmáról, valamint a beavatkozások jellegéről és eredményeiről majd a jövőbeli közleményekben adunk számot.

Alapötletként egy-egy nagyváros (Budapest, Göteborg, Oslo), korábban nehézipari jellegű, de az 1990-es évek radikális gazdasági és társadalmi változásai következtében, fizikailag és szociálisan jelentősen átalakuló kerületét, annak közkönyvtárát választottuk ki vizsgálatunk helyszínéül, illetve potenciális és tényleges használóinak egy részét pedig beavatkozási kísérleteink alanyaiként vettük számba.

* Hálás köszönettel tartozom a kutatás nagylelkű támogatásáért a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Könyvtári osztályának.

Jelen írásunk első harmadában ennek a közös gondolkodásnak a vezérfonalát próbáljuk sűrített formában visszaadni, majd ismertetjük a hazai történelem legfontosabb elemeit, kiemelten az indító fázisban végzett felmérés „sarokköveit” jelentő eredményeket, különös tekintettel a részlegesen rendelkezésünkre álló norvég és magyar adatok összehasonlítására.

Itt nyomban kötelességünk annak jelzése, hogy az eredetileg kitűzött menetrendet – melyről a későbbiekben részletesen szólnunk – egyelőre csak nekünk magyaroknak sikerült betartanunk.

Kérjük olvasóinkat, hogy fenti mondatunkat ne dicsékvésként, hanem a magunk mentségéért értelmezzék! Hiszen az alábbi beszámolót, már néhány hónappal korábban is papírra vethettük volna, de folyamatosan a harmadik, a svéd partner adatainak beérkezésére vártunk (sajnos mindeddig hiába).

Természetesen a teljesség igénye nélkül kötelességünk megemlíteni, hogy a kérdésnek (közkönyvtár és társadalmi környezete) kifejezetten a hazai szakirodalomban is vannak több évtizedre visszanyúló gyökerei, (Kamarás I. 1974; Halász L. – Nagy A. 1977, Kamarás I. 1982, 1984; Kamarás I. – Vidra Szabó F. 1986. 1987, Nagy A.:1989; Arnóth K. – Vidra Szabó F. 1995, Bartos É 2000. stb.). Az itt említett írásokban részben előre eltervezett, könyvtári beavatkozásokról, azok eredményeiről, részben szociografikus esettanulmányokban sűrített helyi konfliktusokról, tipikusnak ítélt helyzetekről tudósítottunk. No és természetesen végeztünk már korábban is – igaz, kissé más irányú – nemzetközi összehasonlító kutatásokat.

Az itt éppen csak jelzett vizsgálati irányok többségének központi kérdése rendre nagyon hasonló volt: miben ragadható meg a könyvtárak használatának mérhető haszna, következménye, érzelmi és intellektuális hozadéka? A szerteágazó, de itt egymás mellé került kutatási témák talán legfrappánsabb összefoglalóját Katsányi Sándor öntötte formába

„Séta ideáink bölcsőhelye körül” című írásában (Könyvtáros, 1991. 1. szám), ahol rövid történeti visszatekintésben három alapvető könyvtárosi attitűdre emlékeztette olvasóit: a) humanista-nevelő, b) liberális szolgáltató és c) szociális elkötelezettségű beállítódásokra.

Az alábbiakban részletezett töprengéseink valójában a fentiek folytatásaként foghatók fel. Az új évezred kezdetén, az ideológiai kényszerek elmúltával, az információk szabad hozzáféréseinek, az olvasó igények minél teljesebb kiszolgálásának feladatát hangsúlyozva kell ismét újrafogalmaznunk a könyvtárosi hivatás központi elemeit. Egyszerűen „adjuk nekik, amit kérnek” + legyünk érzékenyek a kisebbségi, (biológiai vagy szociális okokból) hátrányos helyzetű csoportok különleges igényeire? Vagy ennél is többről van szó? Bizonyos értékeket ma ismét (változatlanul?) fontosnak, közvetítendőnek, sugárzandónak tartunk? Másként fogalmazva, csupán passzív kiszolgálói legyünk a megfogalmazott igényeknek, vagy több-kevesebb rendszerességel feladataink közé tartozhat az „ajtók szélesre tárása”, a kifelé fordulás, az ajánlatok, a lehetőségek látványos bemutatása, valamilyen mértékű érdeklődést keltő, marketing munka végzése is?

A számunkra mintaként szolgáló skandináv és angolszász közkönyvtárak (McCabe, R.B. 2001.) nem csupán reagálnak a társadalmi igényekre, (melyek pontosabb felderítésére időről-időre erőfeszítéseket tesznek), hanem azokban az országokban (t. i. a könyvtár) a település, a közösség (falu, iskola, egyetem) társadalmi és intellektuális középpontja, mert kezdeményez, közösségfejlesztési célokat tűz maga elé, erősíti a demokratikus értékeket, s ezzel a társadalmi összetartozás tudatát és gyakorlatát szolgálja.

Félő, hogy a pusztán információkat szolgáltató könyvtár, ahol a demokratikus értékek megőrzése, átadása, a nevelői attitűd megjelenítése, az állomány tudatos építése háttérbe szorulnak, egyre kevésbé lesz népszerű. Gondoljunk a digitális infor-

mációhordozók tömeges méretű és gyors elterjedése! Ha csupán adatra, idézetre, törvénycikkelyre, tőzsdei árfolyamra, stb. van szükségem, akkor többnyire elegendő lenne az otthoni, és/vagy munkahelyi internetes kapcsolat lehetősége.

Álljunk meg itt, s a hosszabb fejtegetések helyett a jelzett könyv címének és alcímének eredeti, angol nyelvű felidézésével érzékeltessük tömören vizsgálatunk központi gondolatkörét: „*Civic Librarianship Renewing the Social Mission of the Public Library.*” Megmaradunk-e a libertinus, az éppen aktuális tömegigényeket elvtelenül kielégítő, szolgáltató intézménynek vagy netán megőrzzünk valamennyit az alapító atyáktól és anyáktól öröklött altruista, közösségi és nevelési értékekből s ráadásul ezek aktív közvetítésére is kísérletet teszünk?

1. **A kutatás a következő általános kérdésre keres választ: Hozzá tudnak-e járulni a könyvtárak működésükkel a nagyvárosokban az életképes helyi közösségek kialakításához, erősítéséhez és ennek révén ahhoz, hogy e közösségek aktívabban vegyenek részt a közügyekben?**

1.1 Létrehozhatók-e életképes helyi közösségek a nagyvárosokban? A könyvtárakban megtekinthetők-e a helyi ügyekben való részvétel és aktivitás színterei? Hogyan járulhat hozzá mindehhez a helyi könyvtár? A projekt célja a következőkben foglalható össze:

Kutatási eredményekkel (kérdőívekkel és mélyinterjúkkal) akarjuk megalapozni ismereteinket arra vonatkozóan, milyen korlátai, akadályai vannak a helyi közösségi életben való részvételnek és aktivitásnak a három nagyváros – Göteborg, Oslo és Budapest – három közösségében.

1.2 A feltáruló akadályok elemzésére támaszkodva dolgozzuk ki a helyi könyvtárakban alkalmazandó beavatkozásokat, eljárásokat.

1.3 A beavatkozások, eljárások eredményeinek értékelése a megismételt vizsgálati adatok elemzésével.

A projekt összehasonlító jellegű. Tekintheszük a „Change processes in public libraries” (Változások a könyvtárakban, Audunson, 1996) vizsgálatok folytatásának, és a három közösséget ugyanabból a három nagyvárosból választottuk, amelyekre ez a projekt kiterjedt. A következő helyi közösségekre esett a választás: Oslóban Sandaker Torshov, Göteborgban Gamlestaden és Budapesten Angyalföld. Mindháromra jellemző, hogy történelmi szálak fűzik a hagyományos ipari tevékenységhez és a munkakultúrához, vagyis olyan közösségek, amelyek saját bőrükön tapasztalják vagy hamarosan tapasztalni fogják a helyi közösségi létüket meghatározó üzemek eltűnésével járó drámai változásokat. A három terület ugyanakkor kulturálisan sokszínű. Gamlestadenben és Sandaker/Torshovban viszonylag nagy számban élnek nem nyugati kultúrákból bevándoroltak, míg Angyalföldön sok roma él.

A projekt gyakorlatközpontú lesz. Fontos célkitűzés, hogy a projektben résztvevő kutatók és a közösségben dolgozó könyvtárosok között szoros együttműködés alakuljon ki. A terepvizsgálat során felhalmozódó tapasztalatokat, ismereteket értekezletek, szemináriumok és tanfolyamok szervezésével juttatjuk vissza a könyvtárosokhoz, a könyvtárakba. A projekt ideje alatt szeretnénk legalább két közös szemináriumot rendezni a három könyvtári hálózat szakemberei számára: egyet a projekt kezdetén, a másikat a befejezésekor.

A projekt több, különböző eredménnyel jár:

☞ A kutatási eredményeket a hagyományos tudományos csatornákon és népszerű formában egyaránt közzé fogjuk tenni a könyvtárosok és a nagyközönség számára.

* Lapunk valamelyik következő számában ismertetni fogjuk McCabe: *Civic Librarianship* c. könyvét. (A szerk.)

- ☞ Feltehetően könyvtáros továbbképző tanfolyamok ugyancsak indíthatók az eredmények alapján.
- ☞ Konkrét munkamódszerek kidolgozásával járulhat hozzá a közkönyvtári munka eszköztárának bővítéséhez.
- ☞ Terveink szerint szerepe lehet a könyvtári-informatikai képzés fejlesztésében, mivel a résztvevő intézmények képzési programjaiban új kurzusok kidolgozásának alapjául szolgálhat.

2. A kutatás alapkérdéséről

2.1. Mi a helyi társadalom – milyen korlátai, akadályai vannak a helyi közösségek kifejlődésének a nagyvárosokban

Langsether (1986) gondolatmenete szerint, a következő három dimenziót kell kiindulópontként figyelembe vennünk, amikor arra vagyunk kíváncsiak, hogy a nagyvárosok földrajzilag körülhatárolt területei milyen mértékben tekinthetők helyi közösségeknek:

- A) A szociális rendszert.
- B) A participációt – a döntéshozatalban való részvétel – és a társadalmi együttműködést.
- C) Az értékeket, az érdekeket és a normákat.

„A szociális rendszer dimenziói feltételezik, hogy az emberek életéhez feltétlenül szükséges intézmények mellett vannak olyan intézmények is, amelyek a helyi lakosok számára lehetővé teszik kollektív döntéseik érvényesítését és valóra váltását. Ami az együttműködést illeti, a helyi lakosoknak a helyi intézményekben való együttműködése az érdekes.” (Langsether, 1986, p.66.).

A helyi társadalom természetesen nem egy abszolút egység, hanem jelentős mértékben rétegzett. (Életkor, nem, iskolázottság, a munkavégzés jellege, értékrendi különbségek, stb.) A helyi közösségi létnek eltérő szintjei lehetnek.

Erősen vitatható a nagyvárosi területek helyi közösségekké történő formálásának lehetősége, ha egyál-

talán igennel válaszolunk arra a kérdésre, hogy a fejlődésnek ezt az útját tartjuk kívánatosnak. Sokan megkönnyebbüléssel fogadják, hogy a (poszt)modern nagyváros láthatatlansága és a választások, a lehetőségek sokszínűsége váltja fel a helyi közösségek gyakorolta szigorú társadalmi felügyeletet. A nagyvárosok átalakulnak a hatalmas társadalmi és gazdasági változások során, elsősorban a globalizáció és a digitalizáció fogalmai alatt összefoglalható tendenciák és a hagyományos iparágak megszűnése révén: „Nagy-Britanniában és a többi régi ipari társadalomban elkerülhetetlen a helyi ipari tömegtermelés és az ehhez kapcsolódó közösségek összeomlása. Az embereknek az ilyen formációk valamennyi szintjén meg kell küzdeniük azal a helyzettel, hogy semmivé lett a munkakörnyezetük, identitásuk, közösségük, társas életük, de legfőképpen teljes helyi kapcsolatrendszerük”. (Taylor et al., p.7.). Ezekkel a helyi közösségek felbomlásához vezető tendenciákkal párhuzamosan a jóléti állam válsága is hozzájárult annak a gondolatnak az előtérbe kerüléséhez, hogy „létezik egy harmadik út a piac és az állam között – a civil társadalom, amelyben az emberek együttműködnek és felelősséget vállalnak. (Giddens, 1998). Ez az elképzelés közel áll a helyi közösségek értékét hangsúlyozó gondolkodásmóddhoz.

E projekt – talán vitatható – kiindulópontja az az előfeltevés, hogy a helyi közösségeknek nagy szerepe van az identitás és a csoporthoz tartozás érzésének kialakulásában, és mindezek fontosak a participációhoz, a részvételhez, a szociális integrálódáshoz. Ezzel összhangban azt is kiindulópontunknak tekintjük, hogy a helyi közösség léte nem képzelhető el az alábbiak nélkül:

- ☞ *A részvétel színterei*, amelyeket a területen élők elérhetőnek és hatékonyak éreznek. Ez Langsether kategóriái közül a szociális rendszerhez kapcsolódik. A következő gyakorlati kérdés merül fel: elősegíthető-e az ilyen színterek kialaku-

lása és fejlődése egy olyan időszakban, amelyben az erőteljes széthúzó tendenciák távolítják el egymástól az otthonokhoz, szabadidős tevékenységekhez és a fogyasztáshoz kapcsolódó fontos színtereket, amelyek ennek következtében többé már nem kötődnek egy helyhez, mint régen.

☞ *Az identitás és a csoporthoz tartozás érzése*, ami például egy közösségnek a közösség történetében, hagyományaiban, érdekeiben vagy kultúrájában való megélésén alapul. Langsethernél ez az érték, érdek és norma dimenzióhoz kapcsolódik. A gyakorlati kérdés a következő: erősíthető-e a közösségnek ez az érzése, s ha igen hogyan, egy olyan korszakban, amelyet egyszerre jellemez a multikulturális jelleg, és az egydimenziós globális kultúra irányába történő fejlődés.

☞ *Holisztikus beállítottság*, nem egyetlen dimenzióra, az olyan szerepekre kell koncentrálni, amelyek részben globálisak, részben töredékesek, például fogyasztó, szülő, autótulajdonos, turista, beteg stb. Ez a langsetheri kategorikus és szimbolikus szinthez kapcsolódik. Megteremthető-e, s ha igen, hogyan, a tevékenység multidiszciplináris és holisztikus szinterei egy olyan korszakban, amelyben az emberek privát életükön kívül többnyire csak igen specializált készségeket és szemléletet igénylő szakmájukban tevékenykednek.

A fentiekből kiindulva megpróbáljuk megtudni, melyek a közösségi életben való részvétel legfontosabb korlátai és akadályai három nagyváros egy-egy kisebb területén. A legfontosabb változók a következők:

- ☞ A közösségi élet helyi szintereinek és találkozó helyeinek léte.
- ☞ E szinterek és találkozó helyek ismertsége.
- ☞ Mennyire tartják fontosnak ezeket a szintereket és találkozó helyeket szemben a globálisabb jellegűekkel.

☞ Az említett színhelyeken való hatékony közreműködéshez szükségesnek ítélt ismeretek és készségek elérhetőségének megélése.

Az akadályok elemzésére épülnek majd a projekt második szakaszában kifejlesztendő, a helyi könyvtárakban kivitelezendő beavatkozások. A harmadik szakaszban e beavatkozások hatásainak értékelésére kerül sor.

2.2. Közkönyvtárak és a helyi társadalom

Számos kutató kiemelte már, hogy a közkönyvtárak alkalmasak arra, hogy a közösség találkozó helyül szolgáljanak, illetve a helyi közösségbe történő integrálódás, azonosulás eszközeivé váljanak. (Andersson – Skot-Hansen, 1994; Benton Foundation, 1996; D’Elia, 1993; Kerslake – Kinnell, 1998; Matarassi, 1998; Nagy 1989, Jochumsen – Hvenegaard Rasmussen, 2000, Bartos É. 2000.) Az Egyesült Államokban megállapították, hogy a helyi könyvtárnak a helyi templomhoz, iskolához és bírósághoz hasonlítható integratív funkciója van (Benton, 1997). A könyvtárak olyan találkozó helyek, amelyekbe mindig is jártak az emberek, és amelyek az identitáshoz és a jelentés-teremtéshez kapcsolódó dokumentumokkal dolgoznak.

A könyvtárak találkozóhely-szerepe mindenféle közösségben általános. A nagyvárosokban azonban különösen fontos a könyvtárak szerepe a helyi közösségek fejlődésének élénkítésében, hiszen itt különleges kihívást jelent az életképes helyi közösségek létrehozása.

A következőket találjuk különösen fontosnak:

☞ A közkönyvtárak látogatásának feltételei kedvezőek. Keveset kívánnak a használóiktól, és valószínűleg kevéssé „félelmetes” intézményeknek tartják őket a többihez, például a rendőrséghez, az egyházhoz, a szociális osztályhoz képest. Úgy tűnik tehát, hogy a közkönyvtár alkalmas a kapcsolatteremtésre olyan csoportokkal is, amelyeket más intézmények nehezen tudnak elérni,

mint például Norvégiában és Svédországban a fiatal bevándorlókat, hazánkban főként a cigány gyerekeket.

- ☞ A közkönyvtár a helyi önkormányzat politikája alá tartozó szinte valamennyi területen munkálkodik: ott van az óvodákban és az idősök ellátásában, anélkül hogy a szolgáltatásokat elsődlegesen maga állítaná elő. Jó lehetőség kínálkozik így arra, hogy a közkönyvtáron keresztül multidiszciplináris kezdeményezéseket indítsanak, amelyekben a különböző foglalkozásokban érvényesülő készségek, megközelítések egyetlen holisztikus cselekvésben forrhatnak össze.
- ☞ A közkönyvtárak nemzetközi közösséget alkotnak, ezért különösen alkalmasak összehasonlító kutatásokra, hiszen hasonló kezdeményezések vezethetők be különböző európai városokban.

3. A projektben alkalmazandó módszerek

- ☞ A kutatás Oslo, Göteborg, illetve Budapest egy-egy önkormányzathoz tartozó kerületében (vagy a kiválasztott kerület kisebb részében) folyik. A kutatás első szakaszában empirikus vizsgálattal tárjuk fel az akadályokat és a lehetőségeket. A következő módszerek együttes alkalmazására kerül sor:
 - Kérdőíves adatgyűjtés a népesség véletlenszerűen kiválasztott reprezentatív mintájától mindhárom kerületben.
 - Fókusz csoport. Interjúk/beszélgetések, amelyekben a kerületek különböző csoportjainak képviselői megvitathatják az akadályokat, és az ezek leküzdésére legalkalmasabb lépéseket, beavatkozásokat. (Önkormányzati tisztviselők, pedagógusok, könyvtárosok.)
- ☞ Az empirikus vizsgálat alapján a három könyvtárban ki kell dolgozni a beavatkozás stratégiáját. A beavatkozásokat, eljárásokat a kutatók, a könyvtárosok és más, a kerület igazgatásában

közreműködő szakmai csoportok közösen alakítják ki. Ez a második szakasz.

- ☞ A harmadik szakaszban a beavatkozások értékelésére kerül sor.
- A projekt összehasonlító jelegű. A projekt kiindulásul feltételezett fejlődési tendenciák nemzetköziek. Az összehasonlításnak különösen nagy a jelentősége a következő kérdések elemzésekor:
- ☞ Melyek a helyi közösség életében való részvétel legfontosabb korlátai, akadályai a három városban? Mennyire általánosak, nemzettől függetlenek a tapasztalt tendenciák?
 - ☞ Mi a szerepe és milyen lehetőségei vannak a könyvtárnak a háromféle kulturális és politikai környezetben?

A három könyvtárban igencsak eltérő beavatkozásokra, lépésekre lehet szükség, attól függően, hogy milyen problémák merülnek fel, és milyen lehetőségek állnak rendelkezésre.

(A figyelmes olvasó bizonyára észlelte a fenti sorokban tapasztalható ellentmondást: kezdetektől fogva reménykedünk az összehasonlítás három helyszínéről nyert adatok együttes elemzésében, de pillanatnyilag még csupán a norvég és a magyar vizsgálatokból kiemelt válaszok értelmezésére kerülhet sor.)

4. A projekt szervezése

A nemzetközi munkacsoport tagjai professzor dr. polit. Ragnar Audunson, Oslo University College, fil. dr. Joachim Hansson, Borås University College/Göteborg University és Nagy Attila PhD. Budapest, Könyvtári Intézet.

Természetesen szoros kapcsolatra van szükség a kutatócsoport és a beavatkozásokat végrehajtó könyvtárosok közötti.

5. Előkészítő szakasz – Magyarországon

Ebben a fázisban három egymástól jól elkülöníthető, de egyúttal szerves egységet alkotó munkát végeztünk el.

1.) 2001 őszen „**Míg én rólad mindent, te rólam semmit sem tudsz!**” címmel 6 részes romoló-giai tanfolyamot rendeztünk a jelzett könyvtár dolgozói és az érintett, érdeklődő pedagógusok részére. A XIII. Kerületi Pedagógiai Szolgáltató Központ etnikai referense, Oláh Anna maga is roma származású, és tagja a négy évesre tervezett program lebonyolításáért felelős csoportnak, javaslata nyomán egy átfogó tanfolyam keretein belül ismerkedtünk meg a magyarországi cigányság történetével, fontosabb demográfiai, társadalmi és szociális jellemzőivel, családi nevelésükkel, iskolázottsági mutatóikkal, munkaerőpiaci helyzetükkel és egészségi állapotukkal. Kölcsönösen elgondolkodtunk előítéleteinkről, megbeszéltük közös tapasztalatainkat. Az előadásokon hallottak mindannyiunk számára könnyebbé tették a romák elfogadását, ezáltal jobban megtaláljuk azokat a pontokat, ahol segíteni tudunk.

„Mi, nagyrészt minimálbér közelében élő könyvtárosok, akik napi megélhetési problémákkal küzdünk, de még megvannak szocializációkból származó erkölcsi tartalékaink és kulturális tőkénk, kimondatlanul is a magunkéhoz hasonlítottuk a cigányság helyzetét, és a beszélgetéseken saját eszköztárunkból kínáltuk fel a megoldási kulcsokat a cigányság számára. Valószínűleg rettentően nehéz felülemelkednünk azon a tényen, hogy a – rendszerváltás előtt, középosztálybeli értékek mentén felnőtt, és most – segíteni akarók, magunk is a megkapaszkodással vagyunk elfoglalva, és nem várhatunk jelentős segítséget sehonnan, magunknak kell kitalálni, hogyan legyünk túlélők. Itt van viszont egy népcsoport, amely, tegyük hozzá látszólag és a közvélemény szerint, évtizedek óta állandó segítséget kapnak, mégsem történik igazi előrelépés. Az ismert, hasonlattal élve: „ha halat kapnak is, de senki nem tanítja meg őket halászni”. Nekünk könyvtárosoknak az a feladatunk,

hogy saját előítéleteinken, attitűdjeinken és érdekeinken gondolkodjunk el, saját könyvtári eszközeinkkel próbáljuk meg segíteni tanulásukat. Polcainkon legyenek megtalálhatóak kultúrájukból született művek, és a róluk szóló tanulmányok. Problémáik esetén lássuk el őket információkkal, irányítsuk őket a megfelelő szakszolgálatokhoz.”

Szól Vörös né Jánosi Katalin a könyvtár kivételes szociális érzékenységgel megáldott, a cigányság gondjaira kiemelkedően fogékony vezetőjének összegzése a nevezett tanfolyam legfontosabb tanulságairól.

2.) Kötetlen interjúk sorozatát készítettük el a kerületi önkormányzat alkalmazottaival, a cigány kisebbség képviselőivel, pedagógusokkal és könyvtárosokkal. Az ilyen módon összegyűjtött anyag sűrített eredményeinek bemutatására egy másik cikkben kerül sor. Mindezek előtt itt most csupán két kritikus ponton szeretnénk röviden jelezni a legsúlyosabb gondokat.

a) Ebben a kerületben rendkívül látványos a társadalom polarizálódása. Egyrészt a luxus jellegű beruházások nyilvánvalóan jelzik a tőke intenzív beáramlását, bizonyos rétegek gyors felemelkedését, másrészt az elszegényedő, nyugdíjas és munkanélkülivé váló egyének számának emelkedését.

b) Másrészt a kerületben élő cigányság száma egy évtized alatt harmadára csökkent. (Az egykori kisebbségvédelmi szervezetek felmérései, becslései szerint az 1990-es évek elején 23-25 ezer fős közösséget tartottak számon s ma a 6-8000 fő jelenléte valószínűsíthető.)

Ez a tény magyarázatra szorul. Sajnos egzakt kutatási adatok nem állnak rendelkezésünkre, de a megalapozott feltevések szerint „a kerületből elköltözött cigány családok részben vidékre – sok esetben éppen oda, ahonnan a szocializmus éveitől ipari munka reményében a fővárosba jöttek, azaz gyakorlatilag haza – részben pedig Budapest egyéb,

erősen gettószódó területeire (elsősorban a VIII. kerületbe) mentek lakni.”

- írja Landauer Attila interjúkészítőnk, ciganisztikai szakértőnk. További becslések szerint 1000-1500 főnyi jobb módú, valószínűleg romungró, magyar cigány Kanadába vándorolt ki a legutóbbi években. A mai 6-8000 főnyi cigány lakosság rendkívül vegyes összetételű, hagyományokat, kultúrát töredékesen vagy egyáltalán nem őrző, erősen „városiasult”.
 - A közoktatás, a közművelődés, valamint az egészségügy feladatai nyilvánvalóak.
 - Nagy kérdés, hogy van-e elegendő elszántság, kimunkált terv a jelenlegi helyzet érdemi változtatására? Iskolában, könyvtárban, egészségügyben, szociálpolitikában?
 - A kerület leginkább érintett általános iskolái a cigány tanulók nagy arányú jelenlétéből fakadó speciális helyzetre a 2001-2002-es tanévig még egyértelműen nem reflektáltak, pedig a kerületi Pedagógiai Szolgáltató Központ kiemelkedő tehetségű, egyértelmű elkötelezettséggel rendelkező etnikai referense Oláh Anna személyében elsőrendű szakember áll rendelkezésükre.
- 3.) 400 fő bevonásával, a véletlenszerű mintavétel szabályai szerint kérdőíves vizsgálatot végeztünk (a használók és nem használók körében) a könyvtár igénybevitelével, a könyvtárhasználattal kapcsolatos tények, vélekedések, attitűdök felderítése érdekében. (Összesen 67 tételt tartalmazott az előre rögzített kérdőívünk.)

Természetesen ebben a közleményben nem fogunk minden egyes adatsort részletezően bemutatni, csupán a leginkább jellegzetes pontokra koncentrálnunk. Mindezek előtt hangsúlyoznunk kell, hogy az itt dolgozó könyvtárosokban – különös tekintettel Vörösné Jánosi Katalinra, a könyvtár igazgatójára – messzemenően egyetértő, jószándékú, segítőkész, együttműködő partnerekre találtunk, ugyan, de az ő lehetőségeik, mozgásterük, kezdeményező-készségük az utóbbi évek anyagi, személyzeti meg-

szorításai miatt inkább csak szűkültek, holott ennek ellenkezőjére lenne szükség. Egyetlen példa: 2002. július 1-től 20%-os létszámcsökkentésre kényszerültek, továbbá a Tomori közben lévő kifejezetten lakótelepi gyermekkönyvtár (1500 beiratkozott olvasóval) megszüntetéséről a közeli múltban született, a jelek szerint visszavonhatatlan döntés.

A hátrányos helyzetű, többek között cigány családokból érkező gyerekek olvasóvá, könyvtárhasználóvá neveléséről, formálásukról készítünk programokat s közben az őket szolgáló intézményeket ritkítjuk látványos ütemben. Mintha nem tudná a jobb meg a bal kéz, hogy mit kellene tennünk a közös célok érdekében. S ezután meglepődünk a magányos, a csellengő, a drogos gyerekek számának folyamatos emelkedését bizonyító számok olvas-tán!

Vizsgálati eredmények

A konkrét, 2002 áprilisában felvett vizsgálati eredményeink bemutatása előtt – éppen a kontrasztok élesebbé tétele érdekében – még néhány mondat erejéig térjünk vissza alapelveink összegzéséhez. Mint ismeretes, a könyvtárak sohasem voltak és ma sem minősíthetők politikailag semleges intézményeknek, hiszen létrehozásuk pillanatától kezdődően bizonyos értékek, normák, „a kulturális közjó” megerősítését, fenntartását, terjesztését tekintték feladatuknak. Mai szóhasználattal élve: a könyvtár az információs társadalom alapintézménye, mely mindenki számára garantálja a mindenfajta megkülönböztetés nélküli hozzáférés lehetőségét az információhoz, a kulturális javakhoz. S mindez különös hangsúlyt kap az európai uniós csatlakozás küszöbén, mert a versenyképesség, az egyenrangúság alapfeltétele a megfelelő, az egyre magasabb szintű képzettség és jól informáltság. (Hansson, J. – Audunson, R. – Nagy A. megjelenés előtt)

Vagy idézzünk néhány bekezdést a legfontosabb és legfrissebb hazai, idevágó dokumentumok egyikéből, a hazai könyvtárügy 2003 és 2007 közötti stratégiájából! „...a könyvtári rendszer egésze legyen alkalmas...a demokratikus jogállamiság továbbfejlesztésére, ... az oktatás különböző szintjeiben résztvevők segítésére, az egész életen át tartó tanulás támogatására, ... az írni-olvasni tudás fejlesztésének segítésére...”

„A különböző típusú könyvtárak szolgáltatásainak széles spektrumot kell átfogniuk, az élethosszig tartó tanulástól, az »életre tanulástól« a hátrányos helyzetűek megfelelő könyvtári ellátásáig kell terjedniük.” Skaliczki J. (2003.)

Egyszerűbben szólva, a kortárs Európában a közkönyvtárakat olyan intézményeknek tekintik, amelyek a helyi közösségi szinten – az állam, a piac és a civil szféra közötti érintkezést segítve – jelenítik meg az információs társadalmat.

Az érdemi válaszok bemutatása előtt villantsuk fel az irányított véletlen módszerével választott mintánk legfontosabb jellemzőit. Két hét alatt, meghatározott napokon, megadott órákban beérkezett könyvtári olvasókat kértünk meg a kérdőívek kitöltésére, illetve nem könyvtári olvasókat otthonukban kerestünk fel. Célkitűzéseink ellenére az utóbbiak jóval kisebb arányban adtak, hoztak, küldtek vissza használható íveket, hiszen számukra a kérdések kevésbé voltak érdekesek, motivációs szintjük, involváltságuk mértéke sokkal alacsonyabb szintű volt. Imígyen minden féle adat megtekintése előtt világossá kell tennünk, hogy a válaszok kevésbé az átlagos lakossági véleményeket, inkább a könyvtárhasználók vélekedéseit tükrözik.

E megállapításunk már a nemek egyenetlen eloszlásával is bizonyítható: férfi: 39%, nő: 61% szemben a norvég minta tökéletes 50-50%-os megoszlásával.

Életkorok	Magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)	Norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=800 fő)	
15-25 évesek	24%	30 év alattiak	37%
26-35 évesek	30%		
36-45 évesek	24%	31-44 évesek	32%
46-55 évesek	12%	45-59 évesek	15%
56-65 évesek	4%		
66 és idősebb	6%	60 éves és idősebb	16%

Sajnos a korcsoportok határai nem esnek egybe, de ennek ellenére megállapítható, hogy a magyar minta érzékelhetően fiatalabb, megkérdezetteink körében magasabb a tanulók aránya.

Az iskolázottsági adatok összevetése sem lesz tökéletes.

Az iskolai végzettség mértéke	A magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)	A norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=800)
Kevesebb, mint 8 általános	2%	0
Általános iskola	10%	7%
Szaktanulmányok	8%	21%
Érettségi	47%	31%
Egyetem, főiskola	33%	41%

A kevésbé vagy alig iskolázottak, valamint az érettségizettek száma nálunk, a szaktanulmányosok és a fel-

sőfokú diplomával rendelkezők képviselése pedig egyértelműen az oslói mintában lett erőteljesebb.

Következő táblázatunkban a hiányos norvég adatpárok miatt összehasonlításaink ismételten bizonytalansági tényezőt jelentenek majd az értelmezés fázisában.

Foglalkozás	A magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)	A norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=800 fő)
Aktív dolgozó	50%	70%
Felsőfokú oktatási intézmény hallgatója	27%	13%
Nyugdíjas, munkanélküli	8%	16%
Középiskolai tanuló	6%	6%
Gyeseen lévő édesanya	5%	2%
Munkanélküli	3%	-
Átképzésben résztvevő tanuló	1%	-
Posztgraduális képzésben vesz részt	1%	-

Az oslói meginterjúvoltak között 20%-kal többen dolgoznak, s közben a nyugdíjasok ugyancsak 10%-kal többen vannak, mint nálunk, míg a budapesti megkérdezettek között kétszeres a főiskolai és egyetemi hallgatók aránya a norvég válaszolókhoz viszonyítva.

S miután kitüntetően könyvtári vizsgálatot végeztünk, kihagyhatatlan volt a könyvtárlátogatásra vonatkozó kérdések feltételének sora, melyek közül most összesen egyet-egyet idézünk. Mivel a kérdés megfogalmazásának módja a két helyszínen nem pontosan egyezett, ezért két külön táblázatot vettünk egymás után papírra. (Az összevetés különbö-

ző módjait a sajnós töprengésre készített olvasóra bízuk.)

Járt-e valaha könyvtárban?	A magyar válaszok a megkérdezettek százalékában (100%=400 fő)
Igen, most is járok	61%
Most nem, de korábban igen	14%
Gyermekkoromban	6%
Tizenéves koromban	5%
Fiatal koromban	8%
Középkoruként	5%
Soha	5%

Oslóban csupán az utolsó 12 hónap könyvtárlátogatási gyakoriságára kérdeztek.

Milyen gyakran járt könyvtárban az utolsó 12 hónapban?	A norvég válaszok a megkérdezettek százalékában (100%=800 fő)
6 és többször	18%
1-5 alkalommal	28%
egyszer sem	54%

Minden, a kiegyensúlyozottságra törekvő igyekeztünk ellenére (jóval több kérdőívet osztottunk ki a könyvtárat nem használók között, de ezeknek a felét sem kaptuk vissza), ezért a XIII. kerületi mintánkban a könyvtárhasználók (61% kontra 46%) jelentősen többen vannak, mint az összevetés alapját szolgáló, oslói csoportban.

Elsőként azokat az akadályokat vettük szemügyre, amelyek (megkérdezetteink szerint) nehezítik a he-

lyi demokratikus folyamatokban, a közösségi életben való részvételt.

Az adatok bemutatása előtt két mozzanatra kell figyelmeztetnünk az olvasót. Egyrészt nincs itt eleendő terünk minden kérdésről részletesen beszámolnunk, másrészt az egyeztetések ellenére sem lesz módunk mindig párhuzamos (magyar-norvég) adatsorokkal szolgálni.

Az első kérdéskörben a társas-élet, a közélet lehetséges szintereiről, többek között a könyvtár ilyen jellegű funkciójáról begyűjtött válaszainkat mutatjuk be.

Természetesen távolabbról, az általános közéleti aktivitás mértéke felől közelítettünk.

„Részt vesz-e lakóhelyi közösségében a politikai pártok (felnőtt) vagy ifjúsági szervezeteinek tevékenységében?”

Az ötfokú skálán (1. Rendszeresen = 1%, – 2. Alkalmanként = 4%, – 3. Ritkán = 5%, 4. Valamikor részt vettem, de már nem = 12%, 5. Soha = 76%) rendkívül egyenletlenül, főként az elutasító magatartást jelző póluson koncentrálódva, oszlanak el a válaszok. (A téma alkérdéseinek bemutatásától terjedelmi okok miatt itt eltekintünk. Egyetlen mondatral jellemezhetjük az összképet: a rendre ötfokú skálán nyert válaszok átlagai kivétel nélkül mindig a 4-egész feletti értéket mutatnak. Egyszerűbben szólva, a fentiekben bemutatott eloszlás refrénszerűen megismétlődik.

„Ön szerint a kerületben hol található társaságra az ember?” (A 16 tételes zárt listából a 2 legjellemzőbbet jelölhették meg válaszolóink.)

Helyszínek	A válaszok a megkérdezettek százalékában (100%=400 fő)
Csakis saját kapcsolatai révén	47%
Iskolákban	18%
Munkahelyeken	18%
Könyvtárakban	11%
Művelődési központokban	8%
Egyesületekben	8%
Templomokban, gyülekezeti helyeken	7%
Bevásárló központokban és azok vendéglátó egységeiben	3%
Színház	3%

További 1% körüli szavazatokat kaptak még az ifjúsági intézmények, a sörözők, a kávéházak, a kocsmák és a mozik.

Amikor pedig kifejezetten a közéletre vonatkozóan tettük fel a kérdést, bizony a rangsor erőteljesen módosult. Vagyis adataink szerint a szóban forgó intézmények egészen mást jelentenek a civil- és a közélet szempontjából. (Társaság és közélet – meglepően távol esnek egymástól.) Különösen figyelemre méltó a könyvtári szavazatok megnégyszereződése, de nagy valószínűséggel az országos tendenciától eltérő, a helyi tradíció továbbélését mutatja (az egykori munkáskerületben) a művelődési központok ilyen jellegű funkciójának 71%-os említése.

„Ön szerint a kerületben hol működnek olyan intézmények, klubok, ahol a kerületi, a városi vagy az országos közéleti kérdésekről tájékozódni, beszélgetni lehet?”

Intézmények	Magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)
1. Művelődési központok	71%
2. Közkönyvtárak	43%
3. Ifjúsági intézmények	31%
4. Egyesületek	21%
5. Templomok, gyülekezeti helyek	14%
6. Színházak	8%
7. Galériák	8%
8. Mozi	2%

(Miatán több válasz volt lehetséges, az adatok összege természetesen meghaladja a 100%-ot.)

A Norvégiában kissé szűkített formában („Hol lehet a helyi ügyeket megvitatni?) feltett kérdésre érkezett válaszok gyakorisági eloszlása alapvetően másként alakult:

1. otthon vagy baráti körben = 68%
2. közösségi szintereken, lakóhelyen, utcasarkon = 45%
3. kávézóknban = 33%
4. egyesületekben = 3%
5. bevásárló központokban = 3%
6. közkönyvtárakban = 2%
7. idősök, nyugdíjasok otthonaiban = 2%

Intenzitás	Norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=800 fő)	Magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%= 400 fő)
nagyon érdeklődöm	6%	3%
érdeklődöm	39%	39%
többnyire nem érdekel	41%	43%
egyáltalán nem érdekel	12%	13%

Nyilvánvaló, hogy a jövőbeni, ismételt vizsgálatunkban sokkal szigorúbban kell majd figyelniük a kérdések szó szerinti egyeztetésére, de ezzel együtt az éppen bemutatott adatsor meglepő módon jóval kevésbé hasonlít a második, kifejezetten a közéletre vonatkozó magyar válaszokra és sokkal inkább az első, a társas kapcsolatok színtereit felsorakoztató táblázatra.

Hasonló jellegű ügyetlenséget követtünk el a könyvtárhasználatra vonatkozó kérdések összehasonlítási lehetőségeit tekintve is. Amint azt már korábban táblázatos formában bemutattuk, Oslo megfelelő kerületében a megkérdezettek 46 százaléka, Budapesten pedig az angyalföldi megkérdezettek 63 százaléka vallotta magát könyvtárhasználónak az interjúkészítés idején.

Egyetlen pillanatig se legyen félreértés! Pontosan tudjuk, hogy az önkitöltős kérdőíveket a könyvtárainkat nem látogató, de felkeresett vizsgálati személyek jóval kisebb arányban hozták, küldték vissza, mint a többé, kevésbé hűséges, beiratkozott olvasóink. Mintánk tehát egyértelműen túlreprezentálja a könyvtárhasználókat, következésképpen a nőket és a valamilyen formában jelenleg is tanulókat. A következő 3 kérdéssel a helyi közösség iránti érdeklődés mértékéről, jellegéről kívántunk képet alkotni.

„Mennyire érdeklődik aziránt, hogyan folynak az ügyek a helyi (kerületi) önkormányzatnál?”

(Négyfokú skálán kellett véleményüket egyetlen válasszal jellemezniük.)

A két adatsor meglepő módon hasonlít egymásra. Csak a gondosabb – az 1.+2 továbbá a 3.+4. válaszlehetőségeket összegző elemzés tesz sejtethetővé bizonyos, a több száz éves, kiegyenlített, parlamentáris demokráciában élők javára mutató, minimálisan hangsúlyosabb helyi, közéleti érdeklődést, mint itt a politikai nyugtalanságokkal, hányattatásokkal terhes Közép-Európában, az angyalföldi polgárok körében.

Az általános közéleti affinitást jelző attitűdök felől lépünk közelebb a mindennapi tényekhez következő kérdésünk segítségével, ahol a négy előre megadott lehetőségből kellett egyet kiválasztani!

„Milyen gyakran beszél meg a helyi közösség ügyeit barátaival, szomszédaival?”

Gyakoriság	Norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=799 fő)	Magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)
Nagyon gyakran	17%	11%
Egyszer-egyszer	27%	35%
Ritkán	39%	35%
Soha	16%	18%

A két adatsor, a fentiekkel összhangban erős hasonlóságot mutat s csupán a szigorúbb vizsgálódás után engedhető meg annak kijelentése, hogy északi barátainkhoz viszonyítva némileg ritkábban (nagyon gyakran: 17% kontra 11%) tárgyaljuk meg a helyi politika kérdéseit. (Igaz, a kérdés időpontja – 2002. február vége, március eleje – jó egy hónappal előzte meg a hazai, országos parlamenti választásokat, s ennek talán „elterelő”, a figyelmet az országos ügyek felé irányító hatása is lehetett.)

Sajnos a következő kérdésre vonatkozóan csak magyar adatokkal rendelkezünk, de ezért még önma-

gában ugyancsak érdekes lehet a helyi politika iránti érdeklődés mértéke.

„Az emberek nem egyformán készek részt venni a helyi közösség ügyeiben. Ön mennyire kész erre? Válassza ki azt az állítást, amely a leghebbebbben tükrözi az Ön véleményét!

Állítások	A válaszok megoszlása a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)
Általában egyáltalán nem szívesen veszek részt a helyi közösség ügyeiben	18%
Úgy érzem, legalább annyit meg kell tennem, hogy elmegyek szavazni az önkormányzati választásokon	65%
Úgy érzem nem elég csak szavazni, hanem el kell mennem nyilvános összejövetelekre, hogy megismerjem a különféle álláspontokat, tájékozódjak és olvassak a helyi önkormányzat ügyeiről	11%
A tájékozódáson túlmenően úgy érzem, részt kell vennem a helyi közösség szervezeteiben is.	4%

A parlamenti- és helyi önkormányzati választásokon ténylegesen résztvevők aránya (60-70%) meglepő pontossággal jelent meg vizsgálati adataink sorában. Sajnos az egyéb aktivitási fokozatok, kategóriák vonatkozásában nem rendelkezünk megfelelő összehasonlítási alapokkal.

Végre vegyük szemügyre a vizsgálati személyek számára megfogalmazható, a helyi politikálást megnehezítő tényezőket, akadályokat! Itt ismét attitűdskálákkal dolgoztunk, vagyis előre megadott válaszlehetőségek, (3 fokozat) közül kellett egyet saját állásfoglalásuként megjelölniük.

„Sokan tartanak attól, hogy a helyi ügyek iránti érdeklődés és az azokban való részvétel meglehetősen alacsony szinten áll. Személyes tapasztalatai alapján Ön mit gondol, melyek az érdeklődés és a részvétel legfőbb akadályai?”

szültek, gondot okoz a tájékozódás a közösség ügyeiről, a helyi eseményekről, nehezen érthető a fontos önkormányzati információk (és akkor még az országos ügyekről szándékosan nem is kérdeztük őket).

Állítások	Norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=799 fő)	Magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)
A helyi közösség nem fontos az emberek számára. Az emberek nem azonosulnak a helyi közösséggel	68%	78%
Az emberek nem ismerik a közösségi ügyekben való részvétel lehetőségeit	71%	87%
Ebben a helyi közösségben nincsenek találkozó helyek	37%	69%
Az emberek úgy érzik nem készültek fel arra, hogy a helyi szervezetekben tevékenykedjenek	46%	77%
Túl kevés a kommunikáció a helyi önkormányzat vezetői és a lakosság között	61%	90%
Nehéz tájékozódni a helyi közösség ügyeiről és a helyi eseményekről	59%	82%
Az önkormányzattól és a helyi szervezetektől származó információk nehezen érthetőek	36%	75%

Amint azt már jeleztük, minden állítást 3 fokozatú skála kísért (határozottan egyetértek – mérsékeltlen egyetértek – egyáltalán nem értek egyet). Táblázatunkban minden esetben a határozott és mérsékelt egyetértések összege szerepelt. (Az esetek többségében a mérsékelt egyetértés kategóriája érzékelhetően magasabb százalékokkal szerepelt, mint a teljes azonosulás.) Hét estből összesen az első két állításnál láthatunk egymáshoz közelítő számokat, hasonló attitűdöket. Az összes többi kategória mentén (jártasság, felkészültség, hozzáférhetőség = information literacy) már 100%-ot közelítő eltérések mutatkoznak, ráadásul egyértelműen, következetesen, mindig a hazai megkérdezettek „javára”.

Torzítana a norvég tükör? Nálunk még a többnyire könyvtárhasználó többségű (tehát iskolázottabb, tájékozottabb, erősebb önbizalommal rendelkező) interjúalanyok is nagyon komoly információs jártasságbeli hiányosságokról vallottak: nem eléggé felké-

A dilemma bizonyára kétoldalú. Milyen mértékben minősíthetők a jelzett akadályok objektívnak? Mennyire céltudatos és sikeres az önkormányzat ilyen irányú tevékenysége?

Másrészt milyen mértékben vagyunk mi, az elmúlt évtizedek diktatórikus ideológiai körülményei között szocializálódott nemzedékek, a magunkkal hozott, jól megtanult félelmeinkkel, melyeket akarva, akaratlan átadtunk, átadunk a következő nemzedékeknek, felelősek információs és kommunikációs nehézségeink, bátortalanságaink, ügyetlenségeink miatt? A korábban oly erős társadalmi kontroll nyilvánvalóan ma is érzékelteti a hatását gondolkodási, tájékozódási szokásainkban és persze participációs, a közügyekben részvételre mozgósító indítékaink gyengeségében.

Adataink bizonyára messze túlmutatnak a könyvtárosi közvélemény érdeklődési körén. Hogyan fo-

gunk mi, mint lakosság, mint nemzet az Európai Unióban érdekeket artikulálni, megfogalmazni, sikeresen képviselni, ha a legszűkebb helyi ügyekben is ennyi gátat, leküzdhetetlen akadályt, feloldhatatlan feszültséget, elérhetetlen és/vagy érthetetlen információt, bennünket képviselő politikust látunk magunk körül? Évtizedek óta halljuk a vonzó jelzőt: „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!” Merünk-e a nagyobb összefüggések szintjén gondolkodni és beszélni, ha a helyi közösség ügyei sem érnek el hozzánk, mert nincs rá időnk, energiánk, bátorságunk, hozzáértésünk? Honnan lesz meg a szükséges kompetenciánk, elegendő információs jártasságunk országos meg európai ügyekben véleményt formálni, szavazással döntéseket előkészíteni, megerősíteni, ha a legszűkebb „polisz” ügyeiben sem érezzük magunkat eléggé tájékozottnak, illetékesnek, gyakorlottnak?

S mindezek megváltoztatásához adhat-e segítséget a – vajon eléggé felkészült, felkészített – az utóbbi évtizedben folyamatos „vérvesztéseket”, létszámleépítéseket szenvedő magyar könyvtáros-társadalom, az egyre keményebb anyagi megszorításokkal küzdő, csökkenő számú könyvtár a maga hagyományos dokumentumaival, eszközeivel, állományával, (évről-évre kevesebbet érő beszerzési kereteivel), egyre bővülő számítógépes hálózatával?

Idézzük csak vissza egy percre a stratégiai célok némi-lyékét!

„Az állampolgári jogok,...a demokratikus jogállamiság továbbfejlesztése,...a piaccgazdálkodás kérdéseiben való eligazodás, az ehhez kapcsolódó információk aktív felhasználása, .. az élethosszig tartó tanulás támogatása, az írni-olvasni tudás fejlesztésének segítése, stb.” Tagadhatatlanul fontos és rövid időn belül megvalósítandó célok! De ugyanakkor kikerülhetetlen kötelességünk annak ismételt felülvizsgálata, hogy milyen messze is vagyunk hát ezektől a teljesítendő követelményektől.

Lássuk most a legszigorúbban vett könyvtárosi feladatságunkat! Mi lenne, ha az ilyen irányú kezdeményezések sorát – kellő mennyiségű „pénz, paripa, fegyver” birtokában – magunk szervezhetnénk? Hogyan fogadná mindezt a bennünket egyébként jobbra örömmel látogató közép- vagy felsőfokon tanuló, gyermekeit éppen otthon nevelő háziasszony, pedagógus, munkanélküli, másod és harmad állásokat vállaló családfe, nyugdíjas, stb. polgárok többsége?

„A helyi könyvtár lépéseket tervez annak érdekében, hogy megkönnyítse a közelben élőknek a részvételt a helyi ügyekben. Az alábbiakban felsorolunk néhányat a tervezett megoldások közül. Milyen tanácsot adna a könyvtárnak? Kérjük, jelezze, mennyire tartja fontosnak az egyes lépéseket?” (Itt ismét 3 lehetőség közül választhattak interjúalanyaink, de a táblázatban, a könnyebb olvashatóság érdekében csupán két kategória mentén tüntetjük fel a válaszok százalékos megoszlását.)

Kezdeményezések	Norvég válaszok a kérdeszettek százalékában		Magyar válaszok a kérdeszettek százalékában	
	nagyon fontos	fontos	nagyon fontos	fontos
A helyi könyvtár hozzon létre vitafórumot a könyvtárban, szervezzen rendszeres vitaesteket, amelyeken az emberek megtárgyalhatják a helyi ügyeket	13%	48%	36%	43%
A helyi könyvtár hozzon létre egy adatbázist, amelyből az emberek tájékozódhatnak az önkormányzat munkájáról, a helyi közösség ügyeiről	20%	59%	53%	32%

Kezdeményezések	Norvég válaszok a kérdezettek százalékában		Magyar válaszok a kérdezettek százalékában	
	nagyon fontos	fontos	nagyon fontos	fontos
A könyvtár hozzon létre internetes vitafórumot, amelyen a közösség tagjai vitatkozhatnak, kicserélhetik nézeteiket és tájékozódhatnak	16%	47%	25%	42%
A könyvtár szervezzen csoportokat azok számára, akik fejleszteni akarják a helyi szervezetekben és kezdeményezésekben való részvételhez szükséges készségeiket	13%	47%	30%	48%
A könyvtár tegyen lépéseket annak érdekében, hogy az emberek megértsék az önkormányzattól és a helyi közösség szervezeteitől érkező információkat	11%	46%	41%	43%
A könyvtár keresse a lehetőségeket azoknak a készségeknek a fejlesztésére, amelyek segítségével az emberek ki tudják használni az információs-kommunikációs technológiát a közösségi információk megtalálására és a helyi önkormányzattal, valamint a polgártársakkal való kommunikációra	19%	46%	43%	42%

A válaszok gondos, páronkénti összevetése (különösen a *nagyon fontos* minősítések esetében), vagy akár a *nagyon fontos* és *fontos* kategóriák összegének elemzése minden sorban ugyanazt a tendenciát jelzi: a budapesti megkérdezettek kivétel nélkül, rendre jóval fontosabbnak, sürgetőbbnek ítélik a jelzett kezdeményezéseket, mint az oslói interjúalanyok. (60-70% áll szemben a 80-90%-os egyetértéssel.) A demokrácia – évtizedek óta halmozódó -deficitje félreérthetetlenül kirajzolódott adataink nyomán a „norvég tükör” közbeiktatásával, segítségével!

Legalább két kérdés merül fel az olvasóban. Valós igények megfogalmazásához segítettük-e vizsgálati személyeinket? Vagy csupán „kedvünkre akartak tenni”? Hiszen leírtuk, elébük tártuk a terveket, nem kívántak szembeszegülni velünk, tehát egyetértettek a felkínált lehetőségekkel, mondván: „legyen egyszer nekik is jó napjuk!” Egyszerűbben szólva, nálunk erőteljesebben működne a „társadalmi kívánatosság tendenciája” (a *lying factor*), mint Norvégiában?

Másrészt a korábbi, helyi próbálkozások tükrében bizonyos kétkedéssel szemléljük a válaszok halmazát. (A kerületi, központi könyvtárban rendszeresen fogadónapot tartott például a körzet országgyűlési képviselője, ám ismétlődő jelenlétének nem volt átütő sikere, de ennek okait természetesen csak egy másik, önálló kutatásban lehetne feltárni.)

Végül kihagyhatatlan kötelességünk lenne az ilyen mértékű „igénybejelentés” után legalább az ötletek egy részét valóra váltani. Van erre vonatkozó, erre fordítható tényleges akarat és anyagi, szellemi tőke a könyvtár irányításáért felelős kollégáinkban? Ilyen meggyőző, elsöprően erős adathalmaz birtokában kénytelenek vagyunk leírni: feladat, amelynek legalább részleges megvalósításán kötelességünk gondolkodni!

A két utóbbi táblázat adatainak összefüggéseire figyelve megengedhetőnek tűnik az információs deficit, a közéleti kompetencia hiányosságainak beismerése és ezek pótlására, megtanulására, elsajátítására vonatkozó könyvtári eszközrendszer kiépítésére, fejlesztésre vonatkozó igények egyértelművé vá-

lása. Kinek, hogyan, milyen forrásokból származó szellemi és anyagi támogatottsággal kell most lépéseket tennie?

Felderítő jellegű vizsgálatot ígértünk, s íme vannak ugyan adataink, részletesebb ismeretekkel rendelkezünk most, mint egy évvel korábban, de egyúttal a további kérdések, no meg a tennivalók számát ugyancsak gyarapítottuk.

A felderítő szakasz lezárásaként hadd szólaljon meg közvetlenül az olvasó, az interjúalany, a megkérdezett! A 13 és fél oldalas, tehát „mértéktelenül hosszú” kérdőívünk utolsó tétele a következőképpen hangzott: „**Van-e olyan kérdés, amelyet nem tettünk fel, Ön pedig még fontosnak tartaná elmondani, megjegyezni a helyi társadalom és a közkönyvtár témájához kapcsolódóan? Ha igen, kérjük, fogalmazza meg néhány szóban, néhány mondatban!**

Hosszú évtizedek óta bevett gyakorlat, hogy „biztonsági szelepként” egy-egy hasonló, nyitott kérdéssel zárjuk interjúinkat. Érezhessék megkérdezettjeink, hogy valóban az ő véleményükre vagyunk kíváncsiak, s nem egyszerűen az általunk előre megadott sémákba szeretnénk besorolni gondolataikat, attitűdjeiket, állásfoglalásaikat. Most meglepően ritkán tapasztalt aktivitással és szóbőséggel vetették papírra észrevételeiket, melyekből a leginkább jellemzőket tematikus csoportokba rendezve bocsátjuk az érdeklődők elé. Legyen teljesebb és hitelesebb így az összkép!

ELLENÉRZÉSEK:

(Az idézetek előtt a kérdőívek azonosító száma szerepel.)

153. Szerintem a könyvtár legyen könyvtár. Sem klubként, sem politikai, illetve önkormányzati fórumként nem tudom elképzelni. Bár mindent meg lehet próbálni.

196. A könyvtár legyen könyvtár és egyéb információs tár, de ne vegye át más intézmények szerepét. Pl. művelődési házak, polgármesteri hivatal, stb.

224. A könyvtár maradjon az, aminek a kezdetben indult, könyv, folyóirat- kazzetta-kölcsönző hely. A vitafórum helye máshol van.

341. A könyvtárakba nem szabad behozni a politikát, nem lehet a nézetkülönbségeket ütköztetni. Mint a régi időkben irodalmi, írói rendezvényeket kell támogatni. Gyerekeknek diavetítéssel egybekötött mesedélután, verses, játékos foglalkozást kell tartani. 30 évvel ezelőtt ilyenek voltak a könyvtári programok.

342. Álláspontom szerint a könyvtár feladata nem az, hogy a tanulókat állampolgári ismeretekre tanítsa, hanem az, hogy a látogatót kiszolgálja.

KRITIKA

264. Legyenek kedvesek megtekinteni a kikölcsönzendő holmik állapotát. Azt a népet, amelyik így vigyáz ezekre, hogy lehet rábízni az ország felvirágoztatására. Szerintem sehogy.

329. Például a XIII/2 könyvtár 2000 őszén váratlanul leállt kb. három hónapra tatarozás végett. Egy évig állt. A kint lévő könyvek egy része valószínűleg elveszett. Nem mutat példát szervezésből, törődésből sok odajáró fiatalnak. Kérdés lehetne a könyvtár hangulata, fejlődési iránya.

213. Kb. 10 évvel ezelőtt kezdeményezéssel éltünk, speciális óvoda létrehozásában. Tudomásunk volt róla, hogy három óvoda áll üresen, kihasználatlanul. Az önkormányzat nem a gyerekekre szavazott, hanem pénzes bérlőkre.

216. Miért nem tanítják meg az ifjúságot a betű, a könyv szeretetére az iskolában?

ÁTVEZETÉS

115. Kizökkenteni az embereket a közönyből, fásultságból az aktuális problémáikra előadások formájában válasz.

345. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az adatbázis létrehozása stb. visszaélésre adhat lehetőséget (nem mindegy például, kit hívok meg egy rendezvényre, vitaestre, stb.). A könyvtár vezetésének kezdeményezése követendő példa lehet más intézményre.

nyek számára. DE!! Valódi egyenlőséget, egyenlő esélyeket követel azok érdeke, akik javára ez a kezdeményezés létrejött. Segítsd a POLGÁRT!! Ne vezesd félre! Ne téveszd meg! Óva intem ettől a Fővárosi- és a XIII. kerületi Önkormányzat vezetőit egyaránt).

366. Ha segíteni tud a könyvtár az alapvető feladatán túl, lehetőségeihez képest tegye. De azt hiszem ezt nem szabad tőle várunk.

378. Mi legyen a könyvtár feladata? Ami eddig volt. A társadalomszervezés igen célszerű, de másodlagos.

397. A könyvtár földszinten lévő termében helyet adhatnának a kerületi fejlesztésekről, elképzelésekről. Hozzáférhetővé tehetnék- esetleg ingyenesen- a XIII. Önkormányzat intézkedéseit, híreit számítógépen, hirdetőtáblán, és nem csak a kulturális eseményekről adnának hírt.

327. Az emberek mindennapi életével kapcsolatos vitafórumokat érzem szükségesnek, aztán a közösségi problémák megvitatását.

INFORMÁCIÓS KÖZPONT

47. Egy gyerekkori barátom olyan kérdéssel keresett meg (vállalkozó boltjában profilt akart váltani) amit egy jól működő adatbázis segített volna megoldani. Ugyan ajánlottam neki a könyvtárat, de nem tudom, hogy tudtak-e neki segíteni. Ha van ilyen lehetőség – tematikus adatbázis a rendeletekről – akkor alig tudnak róla. (Az kevés, hogy sorban lefűzöm a rendeleteket, mert a nagy mennyiség miatt nehezen kezelhető. Hasonló megoldás kellene, mint a CD-jogtár. Persze nem a CD a lényeg, hanem a jogtár).

234. A könyvtárvezetés vizsgálja meg annak lehetőségét, hogy házon belül helyt tudna-e adni egy kábeltévé stúdióknak. A stúdió létrehozását nem csak elviekben, hanem anyagiakban is szívesen támogatnám. A helyi stúdió kapcsolódhatna az önkormányzati adatbázishoz (Jó könyvtári propaganda lehetőség is lenne)

HAGYOMÁNYOS KÖNYVTÁRI FUNKCIÓK

126. Becsülje meg a mostani társadalom a gyerekekért dolgozó és a velük az olvasást megszerettető

könyvtárosokat, illetve bármilyen művészeti ágban hatékonyan dolgozó embereket, művészeket. Ha a gyerek nem szereti a könyveket, akkor felnőtt korban már híjával lesz a fantáziának. És ami még rosszabb, az empátikus készségnek, amit nem kívánok leendő pedagógusoknak, szülőknek, de főleg a társadalomnak.

139. Szeretném, ha már az én gyermekem, úgy, mint én, szeretne könyvtárba járni és olvasni. A mai tizenévesek sajnos nem szeretnek olvasni. Erre a problémára találjunk ki valami megoldást.

202. Ezt a könyvtárat nagyon szeretjük, szeretünk idejönni. A gyerekek is várják, az iskolából jöhesse-nek az osztállyal.

235. Jó munkát, sok- sok látogatót kívánok ehhez a szuper közkönyvtárhoz. Örülök, hogy én is tag lehettem, hogy megkérdeztek mindenkit.

242. A gyerekek és a könyv, az olvasás kapcsolatának megteremtése, életben tartása, igényfelkeltése(ilyen irányban) legyen a könyvtár alapvető feladata.

328. Igen, például a fiatalok legalább 4 -es. 4.3- as tanulmányi eredményt elért, de pénzügyi helyzetüket negatívan érintő kiadás hónaponként egy- két óra ingyenes Internet hozzáférési lehetőség az arra rászorulóknak.

371. Szerintem a könyvtárak sok embert segítenek abban, hogy kultúrálódni, művelődni tudjon, információhoz jusson, vagy éppenséggel munkáját el tudja végezni.

379. Többet kellene fordítani (időt, pénzt) a könyvtári lehetőségek reklámozására (propagálására). Családi könyvtárlátogatás, nyílt napok, rendezvények, nyelvi tanfolyamok.

380. Szervezhetnének több gyermekekhez szóló közösségi programokat. Pl.: rajzverseny, vagy szavaló-délután. Ami a felnőtteket illeti, nem tudom, biztosan van némi hiányosság, aminek pótlása után több réteget lehetne megmozgatni, akikkel meg lehetne szerettetni az olvasást, és az említett társasági fórumokat.

381. Fontosnak tartom a nevelést. A családon, és iskolán belül is. alapot kell adni a gyerekeknek, és akkor talán normális felnőtt lesz. Az idő hiánya nagy úr. 15 éve vagyok nyugdíjban, a gyerekeim nélkül nem dolgozni sem tudnának nyugodtan. Hálásak értem szerencsére.

382. A helyi költségvetések elosztásakor nagy figyelmet (és pénzt) kellene biztosítani a könyvtáraknak, hogy széleskörű, naprakész információs bázissal rendelkezzenek, hogy lehetőségük legyen széleskörű és minél olcsóbb szolgáltatásra, hogy vonzóak (még vonzóbbak) legyenek a lakosság számára.

A tagadhatatlanul megfogalmazott ellenérzésekkel, kritikai megjegyzésekkel együtt a „fő dallam”, a legfontosabb üzenet a könyvtár érzékelhető fenyegetettsége miatti aggodalom, az eredeti funkciók megtartására vonatkozó biztatás, („Szerintem a könyvtár legyen könyvtár. Sem klubként, sem politikai, illetve önkormányzati fórumként nem tudom elképzelni. 153. – Mint a régi időkben irodalmi, írói rendezvényeket kell támogatni. Gyerekeknek diavetítéssel egybekötött mesedélután, verses, játékos foglalkozást kell tartani. 341. – A gyerekek és a könyv, az olvasás kapcsolatának megteremtése, életben tartása, igényfelkeltése... legyen a könyvtár alapvető feladata. 342. Szervezhetnének több gyermekekhez szóló közösségi programokat. Pl.: rajzverseny, vagy szavalódélután. 380.”) s ha van erő, bátorság, meg pénz, akkor szervezzük meg a helyi közélet fórumait! („Kizökkenteni az embereket a közönyből, fásultságból, az aktuális problémáikra előadások formájában válasz. 115. – Az emberek mindennapi életével kapcsolatos vitafórumokat érzem szükségesnek, azután a közösségi problémák megvitatását. 327. – A helyi költségvetések elosztásakor nagy figyelmet (és pénzt) kellene biztosítani a könyvtáraknak, hogy széleskörű, naprakész információs bázissal rendelkezzenek... 382.”)

Csak nehogy a régi agit. propos módon akarjuk az embereket, a központilag előírt jóra, a történelmi szükségszerűsége, a haladás, a fejlődés biztos irányára rábeszélni! („Segítsd a POLGÁRT! Ne vedd félre! 345. – A könyvtárakba nem szabad be-

hozni a politikát, nem lehet a nézetkülönbségeket ütköztetni. 341. – Mi legyen a könyvtár feladata? Ami eddig volt! A társadalomszervezés igen célszerű, de másodlagos.” 378.) Norvég barátaink talán nem is érthetik majd egész pontosan ennek a néhány mondatnak drámai, több évtized tapasztalatait, félelmeit sűrítő, ma még mindig jól aktualizálható jelentését. Szinte felesleges a végszó. Mindössze egyetlen budapesti könyvtár tényleges és potenciális olvasóközönységét kérdeztük, majd vélekedéseiket néhány ponton norvégiai válaszokkal vetettük egybe, de mintha az élénk került cseppben időnként maga a „tenger” egésze is fel-felcsillant volna.

Könyvtár és helyi közélet! Egymást feltételező fogalmak, intézmények, folyamatok. De legalább a könyvtárak maradjanak meg egyáltalán és ráadásul annak, amiért eredetileg létrehozták azokat! Miért e félelem? Hiszen ők, az egyszerű olvasók nem ismerhették Vidra Szabó F. – a kérdőívek felvétele után félévvel később megjelent – közleményét (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2002/október), melyből egyértelműen kiderül, hogy hazánkban, az országos átlagot tekintve 1989 és 2000 között az önkormányzati fenntartású könyvtárak és az ott dolgozó könyvtárosok száma 26–27%-kal csökkent. De vajon mi a helyzet Budapesten?

(Természetesen senki nem kívánja vitatni a FSZEK új és nagyszerű Központi Könyvtárának országos méretű, példaadó jelentőségét. De ettől még Angyalföldön és Csepelen, Cinkotán és Rákospalotán, Budafokon és Pesterzsébeten, általában a külső kerületekben ugyancsak szükség van egy-egy nagy kapacitású, a fiatalok és a gyerekek, a nyugdíjasok, no meg az örökké rohanó, késésben lévő szülők számára is könnyen elérhető, az ő információs, tanulási, kikapcsolódási igényeiknek is megfelelő könyvtárra.)

Ők, a legilletékesebbek, a XIII. kerületi könyvtárhasználók, a tényleges és reménybeli olvasók bizonyára csupán lakóhelyükön szerzett tapasztalataik nyomán mondták el véleményeiket, félelmeiket és vágyaikat.

Figyelünk rájuk, meghallgatjuk őket?

Irodalom

Anderson, Marianne – Skot-Hansen, Dorthe: Det lokale bibliotek: afvikling eller udvikling. København: Danmarks bibliotekskole, 1994.

A könyvtár szociális funkciója. Arnóth Károly, Vidra Szabó Ferenc (szerk.) OSZK, Budapest, 1995. 179 p.

Arvidsson, U.: The public library in transition: some internet experiences by librarians in southern California. In: Swedish Library Research, 1998. No. 2. p. 27–55.

Audunson, Ragnar: Between professional field norms and environmental change impetus: a comparative study of change process in public libraries. In: Library and Information Science Research, 1999. Vol. 21. No. 4. p. 523–552.

Audunson, Ragnar: Local community – openness, transparency, information: an european perspective, 2001. (Kéziratban)

Bartos Éva: A helyi társadalom igényének hatása a köz-könyvtári szolgáltatásokra, megjelenésük módja és eszközei. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. május, 30–35. p.

Buildings, books and bytes: libraries and communities in the digital age. Washington, DC: Benton Foundation, 1996.

Best, H.: BINE auf Entdeckungsreise: Internetprojekt startete bei der Stadtbibliothek Bremen. In: Buch und Bibliothek, 1977. Vol. 49. No.1. p. 38–40

Binder, B.: Schöne Litteratur im Informationszeitalter. In: Bibliothek, Forschung und Praxis, 1977. Vol. 21. No. 2. p. 149-172

D'Elia, George: The Roles of the Public Library in Society: The Results of a National Survey. The Urban Libraries Council, Evanston, 1993.

Giddens, Anthony: The third way: The renewal of social democracy. Cambridge, Policy Press, 1998.

Halász László – Nagy Attila: Hatásvizsgálat könyvtárban 2. köt. NPI, Budapest, 1977. 122.p.

Hansson, Joacim – Audunson, Ragnar – Nagy, Attila: Public libraries, information literacy and viable local communities, 2003. (Megjelenés előtt)

Immroth, B.: Achieving school readiness: an investigation of the implementation of a prototype of

library services for young children and their parents. In: Public Libraries, 1977. Vol. 36. No. 5. p. 300–304.

Jochumsen, Henrik – Hvenegaard Rasmussen, Casper: Gør biblioteket en forskel? : en livsstilsanalyse. København, Danmarks biblioteksforening, 2000.

Könyvtár és társadalmi környezete. Kamarás István, Vidra Szabó Ferenc (szerk.) Múzsák, Budapest, 1984, 1986, 1987.

Kerslake, E. – Kinnell, M: Reviewing the literature on public libraries ansocial inclusion. In: Libri, 1998. Vol. 48. No. 1. p. 1–12.

Langsether, ?mund: Bydeler som lokalsamfunn. Del 1: En litteratur og begrepsstudie. Oslo, INAS, 1988.

Linley, Rebecca –Usherwood, Bob: New measures for the new library: A social audit of public libraries. London, British Library, 1998.

Matarasso, François: Beyond book issues : The social potential of library projects. London, CoMedia, 1998.

McCabe, Ronald B.: Civic librarianship. Renewing the social mission of the public library. The Scarecrow Press, London, 2001. 173 p.

Nagy Attila: Helyi társadalom és könyvtár. In: Könyvtáros, 1989. 6.sz. p. 328–333.

Nagy Attila: Szocializáció és könyvtár. In: Pedagógiai Szemle, 1989. 7–8.sz. p. 741–749

Skaliczki Judit: A könyvtári terület stratégiai céljai 2003 és 2007 között. In: Könyvtári Levelező/lap, 2003. 1. sz. 3–7. p.

Taylor, Ian – Evans, Karen – Fraser, Penny: A tale of two cities: Global change, local feeling and everyday life in the North of England. London, Routledge, 1996.

Thorhauge, J. et al.: Public libraries and the information society. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1997.

Ulvik, Synnøve: Biblioteket som gikk ut av huset sitt. Evaluering av prosjektarbeid ved Torshov filial av Deichmanske bibliotek. Oslo: BRODD/Høgskolen i Oslo, 1997.

Vidra Szabó Ferenc: A minőség szerepe, jelentősége a magyar könyvtárügyben. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 11. évf. 10. sz. 16–31. p.